

AYNADAN YANSIYAN HATIRALAR

Erden Kıral 10 Nisan 1942 tarihinde Gölcük'te doğdu. İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Seramik Bölümü'nü bitirdi. Osman Seden, Yılmaz Güney, Bilge Olgac gibi yönetmenlere asistanlık yaptı. *Güney*, *Gerçek Sinema* ve *Çağdaş Sinema* gibi dergilerde sinema yazıları kaleme aldı. Çektiği filmler ulusal ve uluslararası birçok yarışmada ödüle layık görüldü. Türkiye'de auteur yönetmen kavramının öncülerindendir. Sinema filmlerinin yanı sıra, kısa metraj film ve televizyon dizilerinde de yönetmenlik yaptı. 17 Temmuz 2022'de hayata veda etti.

ERDEN KIRAL

Aynadan Yansıyan Hatıralar
Benim Güzel Günlüğüm



YAPI KREDİ YAYINLARI

“Hayatımız sekanslardan oluşur,
sahnelerden oluşan sekanslardan söz ediyorum.
Dolayısıyla sinema hayata benzer.”

Bernardo Bertolucci

İçindekiler

Önsöz • 9

Truffaut Neden Filmi Bizimle İzlemedi? • 15

Krallar Kralı ve Belgrad Ormanları'nda Darp • 16

Vedat Türkali: *Sokakta Kan Vardı* • 18

Osman Seden "Okulu" • 19

"İstanbul Reklam" Yılları • 22

Sinematek • 28

Şiddetin Estetiği • 30

Glauber Rocha Filmlerinin Yapısal Çözümlemesi • 32

Jean-Paul Sartre, Montparnasse'ta • 37

Çatı Katında Mireille Darc • 39

Yılmaz Güney'e Yolculuk • 40

1978: *Kanal* • 43

1979: *Bereketli Topraklar Üzerinde* • 48

Bereketli Topraklar Üzerinde Locarno Film Festivali'nde • 61

"Bayram" • 63

1982: *Hakkâri'de Bir Mevsim* • 71

Hakkâri'de Bir Mevsim Londra Film Festivali'nde • 78

Berlin Günleri ve Tarkovski • 83

Akademie der Künste • 85

Elia Kazan ve *Hakkâri'de Bir Mevsim* • 86

John Berger • 88

1984: *Ayna* • 89

Ayna Almanya'da Vizyonda ve

Wim Wenders • 96

- “Venedik’te Fırtına” ve Hanna Schygulla’yla
Hollywood Serüvenim • 100
- Fareler ve İnsanlar* ve Gérard Depardieu • 104
- Valencia Film Festivali • 106
- 1986: *Dilan* • 107
- 1988: *Av Zamanı* • 113
- Sinema Tutkusu: Bir Erden Kıral Retrospektifi • 115
- 1992: *Mavi Sürgün* • 118
- Mavi Sürgün* Oscar Seçimi için New York’ta • 127
- Montréal Film Festivali • 130
- Adana Film Festivali’nde ÇASOD Forumu • 142
- 1995: *Ay Hikâyeleri* • 143
- 1998: *Avcı* • 145
- Kendime Göre Bir Dünya • 147
- Bir Televizyon Dizisi: *Baba Evi* • 149
- Film Yönetmenleri Derneği ve Türkiye Sinema Konseyi • 150
- 2005: *Yolda* – Devenin Hendekle Olan Sorunu • 154
- İstanbul Film Festivali ve
Adana Film Festivali Onur Ödülü • 162
- 2008: *Vicdan* • 163

EKLER

- Onat Kutlar’la Son • 171
- Film Nasıl Okunur? • 181
- İdealist Sinemanın Tabutları • 186

Filmografi • 191

Ödülleri ve Başarıları • 195

Önsöz

Mücadeleci kişiliği, sevecen babalığı, dostlukları, kavgaları, aşkları, yalnızlıklarıyla hem dolu dolu yaşanmış hem zorluklarla geçmiş bir hayatın birikimi...

Sanatın devrimci heyecanıyla yoğrulmuş, sinemateklerde film kültürünü arttırmış, usta-çırak ilişkisiyle setlerde gelişmiş, her aşaması için savaş verilmiş, hak edilmiş başarıların keyfini süremeden yeniden işe başlanarak sürmüş bir kariyerin film film dökümü...

Dünyanın da ülkenin de bir dönüşüm geçirdiği, siyasi çalkantıların sokağa indiği, devrim beklentilerinin yükseldiği, entelektüellerin ve sanatçıların fikir lideri olduğu bir dönemin izdüşümü...

Erden Kıral'ın *Aynadan Yansıyan Hatıralar*'ında bunların hepsi var. Ayna tuttuğu her şey, her yer ve herkes "Benim Güzel Gün-lüğüm" diye adlandırdığı bu anı kitabının parçası oldu. Özyaşamöyküsünü varoluşçu bir filtreden geçirdi, anılarını ise sinemacı gözüyle kurguladı. Anılarının ve sinema üzerine düşüncelerinin yanı sıra kendi yazdığı film çözümlenmeleri, filmleri hakkında çıkan eleştiriler de yer alıyor kitapta. Glauber Rocha sineması üzerine yorumları da var, Halit Refiğ'in *Kanal* için yazdığı eleştiri de... Siyasi baskılarla, yasaklarla, ticari sorunlarla nasıl başa çıktığını ve hep ileri baktığını, yaşadığı her sıkıntıyı ve anlaşmazlığı olgunlukla değerlendirdiğini görüyoruz. Onunla birlikte hayıflandığımız da oluyor, "Ben kısa filimlerimin hepsini kaybettim" dediğinde! Yılmaz Güney ile tanışmasını, çalışmasını, çatışmasını ve yıllar sonra *Yolda* filmini çekerek barışmasını merakla okutuyor.

Bu yüzden de elinizdeki kitap okurlar için film izler gibi okunan bir sürükleyici maceralar dizisi, sinema tarihçileri için önemli veriler içeren bir belge, film eleştirmenleri için bir ders, sinemacılar için bir rehber niteliği taşıyor.

Erden Kıral sinemamızın en iyi yönetmenlerinden biridir kuşkusuz, en iyi filmlerinden bazılarında imza atmıştır, en büyük ödülllerinden birkaçını kazanmıştır... Ama hep bir bedel ödeye-

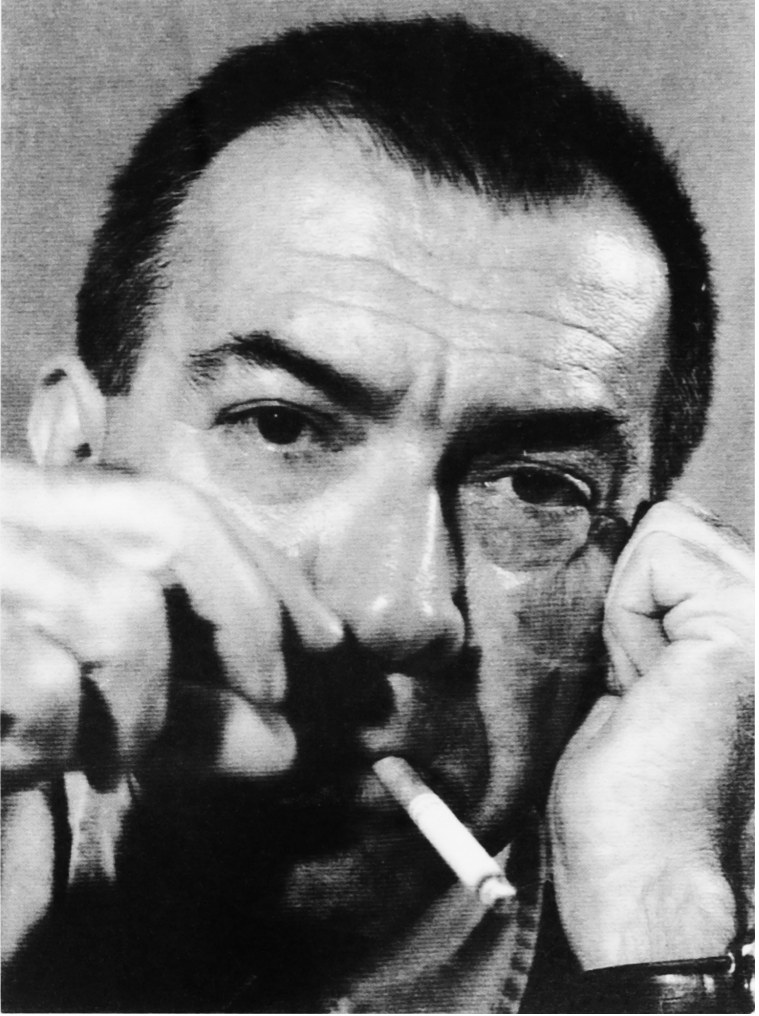
rek! Mesleğinin başında siyasi baskılar nedeniyle, sonrasında da ekonomik krizler yüzünden... Henüz bir lise öğrencisiyken evindeki bir sohbette “Yönetmenlik de iş mi! Hayatım para arayarak geçti!” ya da “Oyuncu arıyorum, bana şarkıcı öneriyorlar!” diye isyan ettiğini duydum... Ne mutlu ki bunları unutmuş ya da kitabına koyacak kadar önemsememiş. Hep zamana ayak uydurmaya, kendini yenilemeye yönelik genç ruhlu bir sinemacı olduğu her satırından anlaşılıyor. Gençliğinde propagandaya tenezzül etmeyen bir devrimciydi, içinde bulunduğu grupları bazen ortodoks bulsa da hiç dogmatik olmamış bir entelektüel olduğu da doğru...

Aynadan Yansıyan Hatıralar'ın ilk baskısı yapıldığında henüz *Gece* adlı filminin yapımı sürüyordu. *Gece*, 2014 yılında çıktı izleyici karşısına. Refik Halit Karay'dan uyarladığı *Sus Payı*'nın yapımı ise pandemi nedeniyle ertelendi... Talihsiz bir kaza onu aramızdan almasa belki çoktan bitmiş olacaktı. “Setlerde öleceğim” derken sinemayı asla bırakmayacağını kastediyordu.

“Erden Kıral kariyerinde oldukça erken denebilecek bir zamanda, yeni filminin çekimlerini henüz tamamlamışken bir anı kitabına imza attı. Elinizdeki kitap anıların ilk bölümü olmalı, yeterli süre geçtikten sonra devamı gelmeli! Devam filmi çekilmesi talep edilen bir yapım bu!” diye yazmıştım *Aynadan Yansıyan Hatıralar* için... Şimdi onunla ilgili cümlelerde geçmiş zaman kullanmak, ilk baskıya yazdığım önsözden şu cümleyi yeniden kuramamak acı veriyor: “Erden Kıral 1970’li yıllarda Türkiye sinemasını hem biçim hem içerik yönünden yenileyen, siyasallaştıran, tamamen ticari bir boyunduruk altında kalmaktan kurtaran, yapımcı/yapımevi merkezli ve star odaklı Yeşilçam’ın yanı sıra yaratıcı yönetmen/auteur sineması anlayışını getiren kuşağın hâlâ dinamik biçimde çalışan ve üreten tek temsilcisi.”

Erden Kıral “Aslında bir film yaparken kendinizi gerçekleştirirsiniz” diyor *Aynadan Yansıyan Hatıralar*'da. Aslında bu kitabı okurken onu yakından tanımış olursunuz, sinema tarihinden değerli bir kesiti özümsersiniz, Türkiye sinemasının değişim serüvenine tanıklık edersiniz.

Alin Taşçıyan



Ara Güler'in objektifinden.

AYNADAN YANSIYAN HATIRALAR

Benim Güzel Günlüğüm

Truffaut Neden Filmi Bizimle İzlemedi?

Benim sinemaya ilgim akademide başladı. Güzel Sanatlar Akademisi'nde Seramik bölümünde öğrenciydim. Okul girişindeki merdivenin altında film kutuları dikkatimi çekerekdi. Merdiven altında "Kulüp Sinema 7" adlı sinema kulübü vardı. Son sınıf öğrencisi Sami Şekeroglu ve sinefil arkadaşları Akademi'de film gösterisi yapıyorlardı. Bir gün okula François Truffaut geldi. *Jules et Jim*'i gösterdi. Gösteri öncesi bir konuşma yaptı ve gitti. Bu davranışı çok tuhafıma gitmişti. Kendime şunu sordum; Truffaut neden filmi bizimle izlemedi?

• • •

Kulüp Sinema 7'de çalışan mimar Şinasi (Önengit) filmlere olan ilgimi görünce, "Yılmaz Güney'le bir film yapıyoruz. Ben yönetmen yardımcısıyım, sen de bana yardım et" dedi. Kabul ettim. Bilge Olgaç'ın çektiği *Krallar Kralı* (1965) adlı bir filmde bu. Hasan Kazankaya adlı iş bitirici bir yapımcı filmleri bazen iç içe çekiyor ya da çektiriyordu. Filmler genellikle hızlı bir şekilde, dokuz günde bitiyordu. Yılmaz Güney tecimsel filmlerin aranan oyuncusuydu. Yılmaz Güney bu koşullarda yüzlerce filmde oynadı. Atletik yapılı bir bakış oyuncusuydu ve beden dilini çok iyi kullanıyordu. Onunla ilk kez karşılaşmamı anımsıyorum.

Beyoğlu'ndaki film bürosunda Bilge Olgaç asistanlarla senaryo üstüne konuşuyordu. Ben de ilgiyle dinliyordum. O sırada kapı açıldı, kapının kanadından bir el silah gibi bize doğru nişan aldı. Ardından beyaz takım elbiseli, başında fötr olan ince uzun bir adam içeriye girdi; gülümsüyordu. Bu Yılmaz Güney'di. Onu ilk kez orada, kapının önünde bize, "Eller yukarı" derken gördüm. *Krallar Kralı* setinde hızlı çalışma ve planların sırasız çekimi nedeniyle kafam karıştı. İşi bırakmaya karar verdim. Seti terk ederken Yılmaz, "Gitme, sete dön! Başta ben de zorlanmışım, sen de yapabilirsin" dedi. Yılmaz müdahale etmese bir daha film yapımla belki de ilgilenmezdim. Benim açımdan tarihi bir andı.

Krallar Kralı ve Belgrad Ormanları'nda Darp

Çekim için Belgrad Ormanları'na doğru bir minibüsle yola çıktık. Yıldız Yokuşu'nda tırmanırken Yılmaz, “Geri dönün. Ceketimi yazıhanede unuttum” dedi. Şoför, “Abi yokuшта dönemem” diye yanıtladı ve minibüsü sürmeye devam etti. Yılmaz birden arka sıradan fırladı ve direksiyona atladı! Şoför ve Yılmaz direksiyonda boğuşurlarken, minibüs zikzaklar çizmeye başladı ve yolun ortasında durdu.

Neyse, Yılmaz'ı yatıştırdık ve yolumuza devam ettik. Belgrad Ormanları'nda çalışmaya başladıktan yarım saat sonra ormanın içinde bize doğru gelen dört-beş minibüs gördük. Minibüsler biraz ötede durdular ve eli sopalı kalabalık (şoförün arkadaşları) minibüsten fırlayıp bize saldırdılar. Müthiş bir kavga başladı.



Krallar Kralı (1965) filminin afişi.

Bilge Olgaç eteklerini sıvayarak, çığlıklar atıp saldırıyordu. Kameraman Feridun Kete kameranın kolunu çıkarmış, onunla kendisini savunuyordu. Grup, “Nerde o.... çocuğu?” deyip Yılmaz'ın üstüne çullanarak, onu tekme tokat yere yıktılar. Bir ara onun üstüne düştüğümü anımsıyorum. Yılmaz epeyce hırpalandıktan sonra saldırganlar minibüslere binip gittiler. Tepede çamların arasında saklanan Tülin Elgin ve kamera asistanı Salih Dikişçi saklandıkları yerden çıktılar...

İşini durdurduk, İstinye Hastanesi'ne gidip bir haftalık "çalışmaz" raporu aldık. Yılmaz'ın yüzü adamakıllı şişmişti. Savcılığa verdiğimiz şikâyet dilekçesine rağmen Yılmaz, "Vazgeçelim" dedi ve konu kapandı.

• • •

İkinci film çalışmasını yine Bilge Olgaç'la gerçekleştirdim. Bu filmin (*Nikâhsızlar*) çekiminde Selma Güneri ve Yusuf Sezgin'le yakın arkadaş olmuştuk. Selma Güneri egzotik güzelliğiyle göz kamaştırıyordu. Yusuf Sezgin ise günde üç ya da dört farklı film setine gidiyordu. *Hazreti Yusuf* filmiyle çok popüler olmuştu. Bilge Olgaç'la bu filmde çalıştıktan sonra Vedat Türkali'yle çalışmaya başladım.

Vedat Türkali: *Sokakta Kan Vardı*

Vedat Hoca *Sokakta Kan Vardı* adlı bir film yapmak istiyordu. Senaryo okuması için bize evini açtı. Atıf Yılmaz, Lütü Akad ve Halit Refiğ sandalyelere dizildik ve onu dinledik. Salonun bir köşesinde sessizce gidip gelen güzel gözlü iki yeniyetmeyi (Deniz Türkali ve Barış Pirhasan) anımsıyorum. Yazdığı senaryoyu baştan sona okuduktan sonra Hoca, eleştirileri dinlemek istedi. Atıf Yılmaz'ın tepkisi çok katıydı. "Bu senaryodan bir halt olmaz" dedi. Vedat Hoca'nın çok öfkelenmiş olduğunu hatırlıyorum.

Neyse, daha sonra çekimler başladı. Oyuncu kadrosunda Yılmaz Güney, Tülin Elgin, Gülsüm Kamu vardı. Yılmaz, Vedat Hoca'ya saygılıydı. Hepimiz ona "Hocam" diye hitap ederdik. Vedat Hoca ben sette yanlış yaptıkça kulağımı çekerdi, canım yansa da ses çıkarmazdım. Yılmaz'ın da bir keresinde kulağını çekince bozulduğunu, "Yapma Hoca!" dediğini anımsıyorum. *Sokakta Kan Vardı* aslında iyi yapılmış bir film. Ne yazık ki yapımcısı daha sonra filmi "kuş" a çevirdi. Vedat Hoca bu filmi ve kurguyu hiçbir zaman kabul etmeyecektir.

• • •

Bu filmde Beyaz Rus kökenli bir oyuncu vardı: Tülin Elgin. Yetenekli, çok güzel, biblo gibi bir kadındı. Aramızda sette duygusal bir ilişki başlamıştı. Kış aylarıydı. Bir arkadaşımın Bostancı'daki yazlık evinde birlikte oluyorduk. Ne acı, yıllar sonra bu yetenekli güzel kadın intihar edecekti.

Osman Seden "Okulu"

Sinema okullarını çok önemsiyorum. Ne ki en iyi okul, setlerdir. Kasımpaşa'ya inen yokuşun başında yer alan Kemal Film Platosu benim için bir okul olmuştur. Osman Seden şehir efsanesiydi, hemen bütün yıldızları o keşfetmiş ve kendine bağlamıştı. Mizansen, dramaturjiyi iyi bilirdi, oyuncu yönetimi sıra dışıydı.

Osman Seden Hollywood sinemasının, özellikle Hitchcock'un etkisinde kalmıştır. Bir çırak, ustası gibi film yapmıyorsa, o usta çok büyüktür. Osman Seden de bana kendi biçimini aşlamak yerine benim kendimi bulmama yardım etmiştir. Teoriler ve dogmalar öğreterek değil ama benim öğrenme özgürlüğüme olanak sağlayarak...

Aslında bir film yaparken kendinizi gerçekleştirirsiniz. İtiraf etmeliyim ki bir filmin gerçeğini ancak film bittikten sonra kavrayabilirsiniz. Çekim sırasında öngörülerle, sezgilerle, adım adım filmin duygusunu ve dilini kurmak gerekir. Ama kurgu sürecinde matematik ve "akıl" devreye girer. İki görüntünün birbirine eklenmesiyle (ki mekanik bir işlemdir) bu iki görüntüden bağımsız bir anlam yaratırsınız.

Esasen, film anlam yaratma sanatıdır bana göre. Nesnelere, dış dünyanın hiçbir anlamı yok! Ona anlam katan aslında bizim bakışımız. İmge gerçek dünyadaki üç boyutlu nesnelere iki boyutlu soyutlanmalıdır. Filmde iki defa yanılısama vardır. Biri, imgede iki boyuta indirgenmiş yanılısama; ikincisiyse, gözün yanılısaması; saniyede yirmi dört kare akan görüntüleri hareket ediyor sanıyoruz. Özünde sinema, nitelikli üçkâğıtlıdır.

• • •

Yanlış öğretiden sıyrılmalıyız. Aslında teknoloji gelişir, ilerler, oysa sanat ilerlemez; ancak kendi içinde devinir, şekil değiştirir. Shakespeare'den daha mı ilerideyiz? Ya da Buñuel'den?..